

The practical significance. The extended classification of cultural sites by their tourist value can draw attention of scientists to the use of non-protected cultural sites in tourism.

Key words: cultural heritage, tourism, classification of tourist resources, monument, cultural site.

Надійшла до редакції 27.07.2019 р.

УДК 069:902/904]:379.822:008(477)

АРХЕОЛОГІЧНІ МУЗЕЇ І ЗАПОВІДНИКИ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: ДОЗВІЛЛЄВИЙ ВИМІР

Москаленко Андрій Вікторович – аспірант,

Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

orcid.org/0000-0002-7029-605X

doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.217

andrusha721@gmail.com

Стаття присвячена виокремленню археологічних музеїв і заповідників України як окремого культурного явища. Розглядаються установи, що існують на сучасному етапі. Запропоновано критерії, що визначають приналежність музею чи заповідника до профілю археологічних. Особлива увага надається з'ясуванню специфіки організації дозвілля для відвідувачів у цих установах. Автор приходить до висновку, що на різноманіття дозвіллевих практик суттєво впливає структурно-правовий статус археологічної установи. З'ясовано, що в археологічних музеях і заповідниках переважають дозвіллеві практики, пов'язані з археологією, в той час як дозвіллеві практики, не пов'язані з археологією, фіксуються в одиничних випадках.

Ключові слова: культура України, археологічний музей, археологічний заповідник, дозвілля.

Постановка проблеми. Одним із завдань культурології є наукове осмислення різноманітних процесів і явищ масової культури сьогодення, одним з яких є дозвіллева діяльність із відповідними культурними практиками, спрямованими на її організацію та проведення. Не останню роль у сучасній індустрії дозвілля відіграють музеї як поліфункціональні заклади культури, одним із завдань яких є культурно-просвітницька робота. Явище «музейного» дозвілля охоплює чималі маси населення, що позначається на загальному тлі розмаїття культурних процесів сучасності, а тому не може ігноруватися наукою.

З'ясування специфіки організації дозвілля в музейному просторі є важливим, оскільки дозволить збагатити уявлення про різноманіття сучасних дозвіллевих практик в культурному просторі України. Окрім того, подібне дослідження буде здатне послугувати одним із джерел для розуміння ролі та місця археології в масовій свідомості та культурі сучасного населення України.

Останні дослідження та публікації. Серед нещодавніх культурологічних робіт можна виокремити колективну монографію «Культурно-дозвіллева діяльність в сучасному світі» [6], де розглядаються різні аспекти дозвілля в історичному вимірі та особливості його організації і проведення на сучасному етапі.

Існує й низка інших публікацій, в яких значна увага приділяється дозвіллю в музеях, використанню археологічної спадщини, музейній археології, культурно-просвітницькій роботі музеїв, спрямованій на поширення археологічних знань, функціонуванню окремих археологічних музеїв. Перелічені аспекти висвітлюються у працях А. Яненко (Пудовкіної), Л. Павленко, С. Павленка, О. Колибенка, Д. Кепіна, О. Титової, Л. Самойленко, Ю. Борисенко, О. Федоренко та ін.

Однак й досі не існує публікацій, присвячених виявленню і систематизації музейних установ археологічного профілю на теренах України та їх культурно-просвітницькій діяльності, спрямованій на організацію і проведення дозвілля музейних відвідувачів, що і зумовлює *актуальність обраної теми*.

Мета статті – виявити музейні установи і заповідники археологічного профілю в сучасній Україні та з'ясувати специфіку організації дозвілля в означених закладах культури.

Джерельною базою дослідження виступає інформація з відкритих джерел: офіційні веб-сайти музеїв і заповідників, верифіковані сторінки у соціальних мережах, інформація з інших веб-сайтів про заклади археологічного профілю.

Виклад матеріалу дослідження. На території України за різними даними станом на сьогодні існує понад 5000 різнопрофільних музеїв різної форми власності [14] і 62 історико-культурних (архітектурних, археологічних, меморіальних) заповідника державної форми власності. Однак каталогу археологічних закладів досі не існує. Тому постає питання, які музеї і заповідники можна вважати археологічними, адже не кожна установа має це формулювання у своїй офіційній назві, хоча по суті такою є.

До музеїв археологічного профілю пропонуємо відносити установи: власне археологічні музеї; історико-археологічні і археолого-краєзнавчі музеї; історико-культурні (архітектурні, археологічні) заповідники, в яких центральне місце належить об'єктам археологічної спадщини.

В юридичній площині до таких установ належать історико-культурні заповідники; музеї як окремі установи; музеї, що є структурними одиницями інших установ та організацій і функціонують як музейні одиниці.

Оскільки об'єкти археологічної спадщини згідно з Законом України «Про охорону археологічної спадщини» є власністю держави (ст. 18) [12], до музеїв або заповідників археологічного профілю можуть бути віднесені установи виключно державної форми власності. Явище приватного колекціонування, зокрема й археологічних знахідок, звісно, має місце в сучасній культурі, але є предметом іншого дослідження.

Музеї археологічного профілю за принципом хронології експонатів умовно поділяються на «широкохронологічні» і «вузькохронологічні» (присвячені певній археологічній епосі чи культурі, а також такий різновид як музей-пам'ятка (археології)).

За місцем музею і музейної експозиції у просторі музеї поділяються на музеї у стаціонарних приміщеннях, «музеї-заповідники просто неба» (скансени, археопарки) і комбіновані музеї, які передбачають експонування автентичних залишок як *in situ*, так і в музейних вітринах та стендах [3].

До цього додамо уточнення, що археологічні музеї в приміщеннях бувають двох видів. Перший – традиційний – експозиція якого складається з рухомих історико-культурних цінностей і незначних за розмірами нерухомих пам'яток, вирізаних монолітом і перенесених у музейне приміщення. Другим різновидом є приміщення-павільйон, споруджений над нерухомою пам'яткою *in situ*, доповнений експозицією пов'язаних із нею рухомих історико-культурних цінностей.

Отож, за визначеними критеріями станом на сьогодні на території України виявлено 36 музеїв і 20 заповідників археологічного профілю. Найбільша їх кількість концентрується у м. Києві та Київській обл. – 10. Друге місце посідає АР Крим і м. Севастополь – 6. По 5 археологічних закладів існує в Черкаській та Чернігівській областях, 4 – у Львівській, 3 – в Запорізькій, по 2 мають Івано-Франківська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська і Харківська області. По одному археологічному музею або заповіднику існує у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Сумській і Хмельницькій областях. Взагалі немає археологічних музеїв чи заповідників у Дніпропетровській, Херсонській та Чернівецькій областях.

З числа існуючих на сьогодні археологічних музеїв 10 засновано у дореволюційний період (від початку XIX ст. і до 1917 р.), 19 – у радянський період (1921–1991 рр.), і найбільша кількість припадає на період державної незалежності України (з 1991 р.) – 27. Варто відмітити, що в імперський і радянський періоди засновано чимало музеїв і кабінетів археологічного спрямування, які не збереглися до наших днів, однак їх розгляд не є темою нашого дослідження.

За територією походження експонатів два столичні музеї (Археологічний музей Інституту археології НАН України, Археологічний музей КНУ ім. Т. Шевченка) присвячені археологічній спадщині всієї території України. Кілька музеїв репрезентують археологічну спадщину великих регіонів у межах України. Наприклад, Одеський археологічний музей знайомить відвідувача з археологічною спадщиною Півдня України. Натомість більшість археологічних музеїв представляють регіональну археологічну спадщину, як правило, своєї області й дотичних до неї районів сусідніх областей.

За хронологічними рамками експонатів більше половини археологічних музеїв є «широко-хронологічними» – 34 (61%). Абсолютна більшість «широко-хронологічних» – це музеї у приміщеннях – 31. Два заповідники є «комбінованими» («Хортиця» (м. Запоріжжя) і «Буша» (Ямпільський р-н, Вінницька обл.)). Один на сучасному етапі залишається фактично музеєм-заповідником просто неба («Трахтемирів» (Канівський р-н, Черкаська обл.)), однак лише з тієї причини, що й досі не збудовано музейних приміщень і адміністративних будівель.

За структурною характеристикою 13 «широко-хронологічних» музеїв і заповідників є окремими юридичними особами. Натомість 21 – є структурними одиницями: 2 – Академії наук, 6 – у складі музеїв чи заповідників інших профілів, 13 – археологічні музеї при закладах вищої освіти.

«Вузько-хронологічних» археологічних закладів на теренах України – 22 (39%). Серед них 13 заповідників, 6 музеїв-пам'яток, 2 музеї у приміщеннях, 1 культурно-археологічний центр.

Більшість «вузькохронологічних» установ за місцем розташування є «комбінованими» – 16 одиниць. Із них 13 – заповідники, 2 – музеї-пам'ятки (Музей історії давньоруського м. Звенигород (Львівська обл.), Музей історії Десятинної церкви (м. Київ)), 1 – культурно-археологічний центр («Пересопниця», Рівненська обл.).

П'ять «вузькохронологічних» закладів – це музеї у приміщеннях. Два з них представлені експозиціями рухомих культурних цінностей (Музей трипільської культури (відділ у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»), Музей найдавніших пам'яток Львова (відділ Львівської галереї мистецтв)). Три інші є музеями-павільйонами, збудованими над нерухомими археологічними пам'ятками (Археологічний музей «Добраничівська стоянка» (відділ Яготинського краєзнавчого музею), Археологічний музей і Музей архітектури давньоруського Переяслава (відділи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»)).

Окремо варто виділити Музей Трипільської культури в печері «Вертеба» (відділ Борщівського краєзнавчого музею, Тернопільська обл.), заснований у 2004 р. Це перший в Україні підземний археологічний музей.

За структурною приналежністю 15 «вузько-хронологічних» закладів є окремими установами, 7 – структурні одиниці: 1 – Академії наук (Історико-археологічний заповідник «Ольвія», Очаківський р-н, Миколаївська обл.), 3 – заповідника (Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»), 3 – краєзнавчого (відділ Борщівського краєзнавчого музею, Тернопільська область), історичного (відділ Яготинського державного історичного музею, Київська обл.), мистецького (відділ Львівської галереї мистецтв) музеїв.

Одним з основних напрямів діяльності археологічних музеїв як закладів культури є культурно-просвітницька робота, спрямована на організацію дозвілля відвідувачів.

Основним видом культурно-просвітницької роботи археологічних музеїв є екскурсійна діяльність. Екскурсії проводяться співробітниками музеїв як у музейних приміщеннях, так і за їх межами. Зокрема, здійснюються транспортні або піші екскурсії до нерухомих пам'яток археології. Організація виставок також є постійним видом культурно-просвітницької роботи з огляду на специфіку археологічної науки. Щорічні розкопки зумовлюють можливість і необхідність представлення широкому загалу найбільш цікавих знахідок чергового польового сезону.

Лекційна діяльність в археологічних музеях є одним зі способів популяризації археологічних знань та формою дозвілля для музейних відвідувачів.

Музейні лекції проводяться багатьма археологічними музеями України. Наприклад, на базі археологічних музеїв НІКЗ «Гетьманська столиця» (м. Батурин, Чернігівська обл.), НІКЗ «Чигирин» (Черкаська обл.), ІКЗ «Більськ» (Полтавська обл.) та ін. професійні археологи читають лекції для відвідувачів і учасників експедицій у вільний від розкопок час. В Археологічному музеї Інституту археології НАН України (м. Київ) відбувається регулярний археологічний лекторій «Про що розповідає археологія», незмінним керівником якого є Е. Кравченко (к. і. н., ст. наук. співробітник відділу археології раннього залізного віку ІА НАН України) [5; 57]. В Археологічному музеї НІКЗ «Чигирин» діє регулярний кінолекторій [1]. Кам'яно-дніпровський історико-археологічний музей проводить виїзні лекції для населення [4].

Археологічні музеї України мають певну специфіку організації дозвілля для дошкільнят і школярів початкових класів.

Оригінальним різновидом музейної культурної практики, яку застосовують Археологічні музеї КНУ ім. Т. Шевченка [13; 68; рис. 8] і ЛНУ ім. І. Франка [11] є «імпровізований розкоп» (елемент живої науково-пошукової гри). В приміщенні Університету або на відкритому просторі встановлюються один або декілька дерев'яних ящиків різних розмірів із невисокими бортами (20-25 см), доверху наповнених піском, в товщу якого вкладаються різні знахідки: крем'яні відщепи, фрагменти кераміки, сучасні монети, кістки тварин тощо. Далі школярам пропонується за допомогою іграшкових лопаток і щіток самостійно розкопати ділянку і виявити знахідки.

У Музеї давньоруського гончарства Вишгородського історико-культурного заповідника для вихованців дитячих садочків і школярів початкових класів влаштовуються тематичні майстер-класи. Розглянемо один із них – «З історії писемності», – учасники програми знайомляться з давньоруським алфавітом, дізнаються про пам'ятки писемності – берестяні грамоти, опановують техніки середньовічного письма: пташиним пером чорнилом на папері і загостреними паличками на восковій поверхні [8].

Інтерактивну «реставраційну» гру-квест для учнів початкових класів проводить Музей трипільської культури НІКЗ «Переяслав». Школярам пропонується зібрати з фрагментів-пазлів частину стилізованого під трипільську керамічну посудину новоділу [2].

Для школярів-старшокласників в археологічних музеях і заповідниках передбачені інші культурно-просвітницькі програми, зокрема, літні археологічні школи або археологічні гуртки. Літня археологічна школа відбувається при археологічних музеях НІКЗ «Гетьманська столиця», НІКЗ «Чигирин», заповідниках «Більськ», «Хортиця» та ін. Археологічні гуртки діють при музеї археології НІКЗ «Гетьманська столиця», Музеї археології ХНУ ім. В. Каразіна. Учасники археологічних гуртків

під керівництвом фахівців здійснюють повний цикл археологічних досліджень – від польових розкопок до підготовки наукових доповідей.

Залучення волонтерів різного віку до участі в археологічних експедиціях традиційно здійснюється за участі співробітників Черкаського міського музею археології Середньої Наддніпрянщини, заповідників «Ольвія», «Херсонес Таврійський», «Хортиця», «Більськ» та ін. Як правило, найбільшу кількість волонтерів приваблюють ті експедиції, які діють у мальовничих місцевостях, рекреаційних зонах: на берегах морів або повноводих річок, у горах.

Значні за площею території археологічних заповідників дозволяють проводити фестивалі. Для прикладу, архео- та етно-фестивалі, присвячені культурам скіфів і лісостепового населення скіфського часу проводяться на території заповідників «Кам'яна могила» («Подих степу»), «Більськ» («Гелон-фест»), середньовічний давньоруський – «Тустань» («Ту Стань!»), «Пересопниця» («Русь Пересопницька»), Запорізького козацтва – «Хортиця» («Покрова на Хортиці»), «Поле Берестецької битви» («Пляшевська січ») тощо.

Програми фестивалів, як правило, включають широкий спектр культурних практик і заходів: реконструкторські лицарські бої, відтворення давніх розваг, музики, майстер-класи з традиційних ремесел, театралізовані постанови і нічні «фаєр-шоу», штурми фортець, стрільба з луку, кінопокази, інтерактиви для дітей тощо. Театралізовані і реконструкторські заходи приваблюють значну кількість глядачів, які можуть не лише спостерігати, а й спробувати себе у традиційних ремеслах, стрільбі з луку тощо [15].

Велосипедні групові екскурсії пропонують своїм відвідувачам заповідники «Більськ», «Хортиця». Зокрема в ІКЗ «Більськ» існує дводенна програма пізнавального велопробігу «Таємниці древнього Гелону», яка передбачає груповий велопробіг околицями Більського городища із зупинками біля визначних природних і археологічних об'єктів, зокрема валів, «участь в археологічних розкопках та майстер-клас від археологів», приготування їжі на вогнищі і ночівлю в наметах [10].

В археологічних музеях України присутній також певний елемент екстремального дозвілля. Наприклад, відвідувачам ДІКЗ «Тустань» пропонується програма мотузкового спуску зі скель [7].

Спелеотуризм серед археологічних музеїв на сучасному етапі представлений в Музеї трипільської культури в печері Вертеба, ДІКЗ «Буша».

Варто наголосити, що в ряді заповідників, які відносимо до археологічного профілю, відбувається чимало дозвіллевих практик, не пов'язаних безпосередньо з археологією чи давніми культурами. Наприклад, етнографічні фестивалі, присвячені традиційній українській культурі XIX–XX ст., відбуваються в ДІКЗ «Буша», КАЦ «Пересопниця» та ін.

Насамкінець зазначимо, що ця стаття охоплює далеко всі дозвіллеві практики, які здійснюють сучасні археологічні музеї і заповідники України, а лише основні приклади такої діяльності.

Наукова новизна полягає у тому, що стаття є першою спробою виявлення і систематизації закладів культури археологічного профілю на території України, для чого вперше запропоновані певні критерії, а також уперше окреслюються основні різновиди дозвілля в археологічних музеях і заповідниках.

Висновки та прогнози. Серед музеїв у приміщеннях археологічні музеї становлять меншість. Це пов'язано з тим, що археологічна спадщина широко представлена у загальноісторичних та краєзнавчих музеях. Натомість історико-культурні заповідники археологічного профілю становлять третину всіх заповідників України, що обумовлено особливостями історико-культурного розвитку українських земель: більшість визначних нерухомих пам'яток давнини збереглася саме в «археологізованому» вигляді, тобто у земній товщі.

Разом із тим, в історичному розрізі спостерігається тенденція до розширення мережі археологічних закладів. З одного боку, це пов'язано з об'єктивним поглибленням диференціації музеїв за профілями. З іншого – зумовлено специфікою археологічної науки: щорічні польові розкопки і постійне накопичення археологічних знахідок роблять можливим та необхідним збереження і популяризацію археологічної спадщини в новому вузькопрофільному музейному просторі.

Тому з великою долею вірогідності можна прогнозувати появу найближчим часом нових археологічних музеїв і заповідників в Україні. Тим більше, що над створенням деяких з них сьогодні ведеться активна робота (наприклад, розбудова Археологічного музею просто неба у м. Олевськ Житомирської обл.) [9].

Спектр дозвіллевих культурних практик і їх періодичність у різних музеях і заповідниках археологічного профілю представлена по-різному.

Найменшу культурно-просвітницьку активність демонструють університетські археологічні музеї – найменші за площею і штатом співробітників, – оскільки головною метою їх діяльності є навчальна і

наукова робота. Дозвілля в археологічних музеях і заповіднику («Ольвія») Національної академії наук позначається певним «академізмом» і зводиться більшою мірою до отримання відвідувачами археологічних знань. Розважальний та інтерактивний сегменти в структурних підрозділах НАН є менш розвинутим, що цілком логічно з огляду на головну мету діяльності НАН.

Натомість найбільшим різноманіттям дозвіллевих практик характеризуються заповідники. На це впливає ряд причин: відносно розгалужений штат співробітників, значні за площею живописні території просто неба, туристична привабливість музеєфікованих пам'яток тощо.

Низка форм культурно-просвітницької роботи археологічних музеїв і заповідників, спрямованих на організацію дозвілля відвідувачів, носить загальний характер. Це екскурсії, виставки, лекції, квести, майстер-класи та ін., які в закладах археологічного профілю набувають археологічної спрямованості. До суто «археологічних» дозвіллевих практик належать «імпровізований розкоп», літня археологічна школа і археологічні гуртки, заходи з експериментальної археології та історичні реконструкції живої дії, залучення населення до участі в археологічних експедиціях. У значно меншій мірі представлені дозвіллеві практики, не пов'язані безпосередньо з «археологією».

Таким чином, в археологічних музеях і заповідниках представлені пізнавальне, ігрове (інтерактивне), рекреаційне, розважальне, екстремальне та інші види дозвілля. Особливим різновидом, не притаманним для багатьох закладів культури інших профілів, є науково-дослідне дозвілля.

Варто наголосити, що «археологічні» різновиди дозвілля не є виключною прерогативою археологічних музеїв, а застосовуються й іншими установами і організаціями: підрозділами Міністерства культури і туризму, науково-дослідними інститутами НАН України, ЗВО України, краєзнавчими музеями та історико-культурними (архітектурними) заповідниками. Однак якщо для перелічених структур влаштування «археологічного» дозвілля є лише одним з напрямів культурно-просвітницької діяльності, то в закладах власне археологічного профілю – основним.

Список використаної літератури

1. *Археологічний музей Чигирин*. URL: http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=84:2012-02-27-14-36-31&catid=62:2012-02-09-08-33-39&Itemid=86 (дата звернення 20.10.2019).
2. *День знань у Музеї трипільської культури*. URL: <https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/1867-> (дата звернення 20.10.2019).
3. *Кенін Д. В., Титова О. М.* Охорона палеоприродної та археологічної спадщини. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2015. 150 с.
4. *Котова О. І.* Кам'янсько-Дніпровський історико-археологічний музей ім. І. Грязнова. *Енциклопедія сучасної України*, 2012. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11011 (дата звернення 11.11.2019).
5. *Кравченко Е. А.* Крим. У пошуках храму Діви. *Пам'ятки України. Історія та культура*. 2017. № 5. С. 50–57.
6. *Культурно-дозвіллева діяльність в сучасному світі* : колективна монографія. Київ: Вид. Ліра-К, 2017. 328 с.
7. *Музей Тустані. Державний історико-культурний заповідник «Тустань»*. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/lv/sk/urych/museums/tustan/> (дата звернення 28.10.2019).
8. *Новини Вишгородського заповідника*. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=517604015756689&set=pcb.517605509089873&type=3&__tn__=HH-R&eid=ARDuv-C0MQJDvs_jFAEXdmvuKXxW6UdoAGwuJ808tczRKjvSOeQukADKcDQaHgpp4WddZ5qwlLfk3OC (дата звернення 11.11.2019).
9. *Петраускене А.* Розбудова Археологічного музею під відкритим небом у м. Олевськ Житомирської обл. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. 2016. № 4 (131). С. 44–47.
10. *Пізнавальний велопробіг «Таємниці древнього Гелону»*. Дата оновлення: 19.06.2019. URL: <http://bilsk.com.ua/zakhody/piznavalnij-veloprobig-tayemnitsi-drevnogo-gelonu/> (дата звернення 13.11.2019).
11. *Погоральський І.* 2019. Цікава археологія. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2377057545689735&set=pcb.2377057592356397&type=3&ifg=1&__tn__=HH-R&eid=ARDH5JDty0qG_dDkM8XNdDZyXg7bT8U45wfW8XOLPxXkn2HaAk066IWrb1fVKX0V4_WDoUIRKlwyfvo9 (дата звернення 31.10.2019).
12. *Про охорону археологічної спадщини* : Закон України від 18 бер. 2004 р. (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (дата звернення 11.11.2019).
13. *Самойленко Л. Г., Шидловський П. С.* Межиріцька стоянка: яке майбутнє в нашого минулого? *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. 2016. № 4 (131). С. 62–69.
14. *Ткаченко О. О.* Форми культурно-просвітницької діяльності музеїв України. Наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми музейної та пам'яткоохоронної діяльності» (12 квіт. 2018 р. Київ). Київ. 2018.
15. *Тустань*. Середньовічна фортеця на скелях. URL: <http://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/skolivskyiraion/urych/tustan-serednovichna-fortetsya-na-skelyakh> (дата звернення 28.10.2019).

References

1. *Arkheolohichni muzei Chyhyryn*. URL: http://chigirinzapovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=84:2012-02-27-14-36-31&catid=62:2012-02-09-08-33-39&Itemid=86 (data zvernennia 20.10.2019).

2. *Den znan u Muzei trypil'skoi kultury*. URL: [https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/1867-\(data-zvernennia-20.10.2019\)](https://www.niez.com.ua/events/cult-activities/1867-(data-zvernennia-20.10.2019)).
3. *Kepin D. V., Tytova O. M.* Okhorona paleopryrodnoi ta arkheolohichnoi spadshchyny. Kyiv: Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK, 2015. 150 p.
4. *Kotova O. I.* Kamiansko-Dniprovskiy istoryko-arkheolohichnyi muzei im. I. Hriaznova. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy, 2012. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11011 (data zvernennia 11.11.2019).
5. *Kravchenko E. A. Krym. U* poshukakh khramu Divy. *Pamiatky Ukrainy. Istorii ta kultura*. 2017. № 5. P. 50–57.
6. *Kulturno-dozvillieva diialnist v suchasnomu sviti* : kolektyvna monohrafiia. Kyiv: Vyd. Lira-K, 2017. 328 p.
7. *Muzei Tustani*. Derzhavnyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk «Tustan». URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/lv/sk/urych/museums/tustan/> (data zvernennia. 28.10.2019).
8. *Novyny Vyshhorodskoho zapovidnyka*. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=517604015756689&set=pcb.517605509089873&type=3&__tn__=HH-R&eid=ARDuv-C0MQJDvs_jFAEXdmvuKXxW6UdoAGwuJ808tczRKjvSOeQukADKcDQaqHgpp4WddZ5qwlLfk3OC (data zvernennia 11.11.2019).
9. *Petrauskene A.* Rozbudova Arkheolohichnoho muzeiu pid vidkrytyim nebom u mistu Olevsk Zhytomyrskoi oblasti. *Visnyk Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenka*. 2016. № 4 (131). P. 44–47.
10. *Piznavalnyi veloprobih* «Taiemnyi drevnoho Helonu». Data onovlennia: 19.06.2019. URL: <http://bilsk.com.ua/zakhody/piznavalnij-veloprobig-tayemnyi-drevnogo-gelonu/> (data zvernennia 13.11.2019).
11. *Pohoralskyi I.* 2019. Tsikava arkheolohiia. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2377057545689735&set=pcb.2377057592356397&type=3&ifg=1&__tn__=HH-R&eid=ARDH5JDty0qG_dDkM8XNdDZyXg7bT8U45wfW8XOLPxXkn2HaAk066fWrb1fVKX0V4_WDoUIRKlwyfvo9 (data zvernennia 31.10.2019).
12. *Pro okhoronu arkheolohichnoi spadshchyny* : Zakon Ukrainy vid 18 ber. 2004 r. (zi zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (data zvernennia 11.11.2019).
13. *Samoilenko L. H., Shydlovskiy P. S.* Mezhyriska stoianka: yake maibutnie v nashoho mynuloho? *Visnyk Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenka*. 2016. № 4 (131). P. 62–69.
14. *Tkachenko O. O.* Formy kulturno-prosvitnytskoi diialnosti muzeiv Ukrainy. Naukova konferentsiia studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh «Aktualni problemy muzeinoi ta pamiatkookhoronnoi diialnosti» (12 kvitnia 2018 r. Kyiv). Kyiv. 2018.
15. *Tustan. Serednovichna fortetsia na skeliakh*. URL: <http://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/skolivskiy-raion/urych/tustan-serednovichna-fortetsia-na-skelyakh> (data zvernennia 28.10.2019).

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ МУЗЕИ И ЗАПОВЕДНИКИ В КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНЫ: ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ДОСУГА

Москаленко Андрей Викторович – аспирант,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Статья посвящена выявлению археологических музеев и заповедников Украины как обособленного культурного явления. Рассматриваются те учреждения, которые существуют на современном этапе. Автором выдвинут ряд критериев, по которым предлагается определять принадлежность музея или заповедника к профилю археологических. Особенное внимание уделяется выяснению особенностей организации досуга для посетителей в археологических учреждениях культуры. Автор приходит к выводу, что на разнообразие досуговых практик существенно влияет структурно-правовой статус археологического учреждения. Выяснено, что в археологических музеях и заповедниках преобладают досуговые практики, тесно связанные с археологией, в то время как досуговые практики, не связанные с археологией, фиксируются в единичных случаях.

Ключевые слова: культура Украины, археологический музей, археологический заповедник, досуг.

THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUMS AND RESERVES WITHIN THE CULTURAL SPACE OF UKRAINE: LEISURE CONTEXT

Moskalenko Andrii – Post-Graduate Student,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The article is devoted to the problem of identifying the archaeological museums and reserves as a special phenomenon within the cultural space of Ukraine. Only contemporary museums and reserves are studying. The author puts forward a number of criteria which may be used to determine the archaeological profile museums and reserves. Particular attention is given to studying leisure practices at archaeological museums and reserves. The author comes to conclusions that the structural and legal status of archaeological museum or reserve has a major impact on the leisure practices variety. It is determined that the leisure practices which closely connected with the archaeology are prevailing while the leisure practices which not connected with archaeology are fixed on isolated causes.

Key words: the culture of Ukraine, archaeological museum, archaeological reserve, leisure.

UDC 069:902/904]:379.822:008(477)

**THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUMS AND RESERVES WITHIN THE CULTURAL SPACE
OF UKRAINE: LEISURE CONTEXT****Moskalenko Andrii** – Post-Graduate Student,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this article is to reveal archaeological museums and reserves in Ukraine and find out leisure practices within these cultural institutes.

Research methodology. The study is based on exact methods: statistical and combinatory method, typological method, historical and comparative method, and also on common philosophical methods such as analysis and synthesis, deduction and induction.

Results. The archaeological museums within buildings are statistically minority in Ukraine. But instead, archaeological reserves constitute one-third of the historical and cultural reserves in Ukraine.

The range of leisure practices is not the same and is heavily dependent on the structural and legal status of different museums and reserves. There are educational, playing (interactive), recreational, entertaining, extreme and other leisure types represented in Ukrainian archaeological museums and reserves. Specific archaeological type-leisure is research. The common leisure types are implemented by the excursions, exhibitions, museum lectures, quests, experimental archaeological work-shops. The actually «archaeological» leisure practices include «improvised archaeological dig», summer archaeological school, archaeological clubs, experimental archaeology and historical reconstructions.

Novelty. The study is the first attempt to identify and systemize the archaeological museums and reserves in Ukraine and also to reveal and systematize the leisure practices within the archaeological museums space.

The practical significance. The results of the study can be used in the training courses of educational disciplines such as «Cultural studies», «Leisure studies», «Museology», and also in practical activity in cultural and educational, leisure and tourism spheres.

Key words: the culture of Ukraine, archaeological museum, archaeological reserve, leisure.

Надійшла до редакції 21.11.2019 р.

UDC 008; 725.94

HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENT AS A CATEGORY OF CULTURAL HERITAGE**Eyvazova Yegane** – PhD OF Pedagogical Sciences, Assistant Professor,
Azerbaijan State University of Culture and Arts
orcid.org/0000-0001-7610-8542
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.218
rus_rahimli@yahoo.com

In the article, the author analyzes the modern model of the phenomenon of a monument of history and culture. The author notes that, as carriers of social information, monuments are considered the most popular phenomena that implement the «memory» function in them. If we pay attention to the equivalents of the word «memory» in other languages, then there is no need for further argumentation for this view. Taking into account that the expression «monument of history and culture» itself has a special paradigm of analysis, there is an initial need to analyze the concept of «memory». The author analyzing the correlation of the concept of «abide» with the concepts of «monument», «monument» reveals the general aspects of this phenomenon. The purpose of the article is to attribute the monument of history and culture to the category of cultural heritage. The initial goal of the science of the study of monuments, which began its formation in the late 80s of the last century in post-Soviet countries, especially in Moscow and Leningrad, was initiated by scientists P. Boyarsky, A. Kulemzin, A. Dyachkov, etc., namely the theoretical study of the scientific essence of this phenomenon. The author noted that since the second half of the last century, historical and cultural monuments have become the object of research in many sciences, such as philosophy, sociology, history, the study of art and culture, pedagogy, philology, natural science, etc.

Key words: abide, historical and cultural monument, cultural heritage, memory.

Introduction: One of the phenomena, theoretical research of which is needed mostly, is historical and cultural monument or just «abide». Being, at the first glance, very clear with its meaning and easily perceived for everyone, this phenomenon, actually, has multi-aspect scientific explanations. The original purpose of the science of study of monuments, which began its formation in the 80 s of the last century in post Soviet countries, especially, in Moscow and Leningrad in the initiative of scientists as P. Boyarsky, A. Kulemzin, A. Dyachkov and etc., is namely theoretical study of the scientific essence of this phenomenon. In many regions of post USSR study of monuments has been formed and is topical, whereas in the sphere of museum